

EĞİTİMDE DAMGALAMA

Stigma in Education

Münir ŞAHİN¹Tuğba ŞAHİN²

Öz

Sosyal bir varlık olarak bireyin toplum içindeki eylemleri bazen kasıtlı olarak bazen ise eylemlerine bağlı olarak damgalanabilmektedir. Bireyin kendisine atfedilen bu etiketler nedeniyle yapmış olduğu olumlu davranışların bile çoğu kez olumsuz algılanmasına neden olan ve bireyin toplum içindeki kimliği haline dönüşen damgalar, özellikle eğitim kurumlarında öğrencilerin kendi benliklerinin bir parçası haline gelebilmektedir. Örneğin “Tembel” olarak damgalanan bir birey için artık çalışmanın anlamı kalmamakta, “ne kadar çalışsam da tembel damgasından kurtulamam” inancının gelişmesine neden olmaktadır. Damgalama toplumun diğer üyeleri tarafından önyargılar sonucunda oluşabilmekte, bireyin itibar kaybetmesine neden olabilmektedir. Sosyal bağlamda kişiler arasındaki etkileşim sonucunda damgalanan bireyin aynı zamanda sosyal kimliğinde ve değerinde düşüklük oluşur. Eğitim kurumlarında öğrenciler bazen öğretmenlerince bazen de akranlarınca damgalanabilmektedirler. Özellikle öğretmenlerin yapmış olduğu damgalama diğer öğrenciler arasında da yaygınlaşarak bireye karşı psikolojik şiddete dönüşebilmektedir. Bu nedenle eğitim kurumlarında damgalamanın önüne geçilmesi, öğrencilerin ön yargılara kurban edilmemesi, akranları arasında alay konusu edilerek psikolojik şiddetin önüne geçilebilmesi açısından önemli görülmektedir. Bu çalışmada, literatürde yapılmış çalışmalar doğrultusunda eğitimde damgalama konusu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Damgalama, etiketleme, etiketleme kuramı, eğitimde damgalama.

Abstract

As a social being, an individual's actions in society can be stigmatized, sometimes intentionally and sometimes depending on their actions. Stigmas, which cause even the positive behaviors of the individual to be perceived negatively due to these labels attributed to him/her and turn into the identity of the individual in society, can become a part of the students' self-identity, especially in educational institutions. For example, for an individual who is labeled as “lazy”, working no longer has any meaning, causing the belief that “no matter how hard I work, I cannot get rid of the lazy stigma”. Stigma can occur as a result of prejudices by other members of society, causing the individual to lose reputation. As a result of the interaction between people in the social context, the stigmatized individual also has a low social identity and value. In educational institutions, students can sometimes be stigmatized by their teachers and sometimes by their peers. Stigma, especially by teachers, can spread among other students and turn into psychological violence against individuals. For this reason, it is considered important to prevent stigmatization in educational institutions, to prevent students from falling victim to prejudices, and to prevent psychological violence by being ridiculed among their peers. In this study, the issue of stigma in education was examined in line with studies conducted in the literature.

Keywords: Stigma, labeling, labeling theory, stigma in education

Giriş

Sosyal bir varlık olarak bireyin karakter özelliklerinin içinde yaşadığı toplumun gelenek görenekleri, dini ve ahlaki değerleri ile şekillendiğini söylemek mümkündür. Birey kendi davranışlarıyla

¹ Doktor Öğretim Üyesi. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Erbaa Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, İletişim ve Tasarımı Anabilim Dalı, munir.sahin@gop.edu.tr/ ORCID: 000-0001-5722-496X.

² Samsun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, tugba.orhan@adalet.gov.tr / ORCID: 0000-0002-5797-4426

çevresini etkilerken, çevredeki etkenlerden de etkilenerek olaylara bakış açısını geliştirebilir. Bi-reyin benlik algısı içinde bulunduğu toplumun ve rol modeli olarak seçtiğini bireylerin yaşantıları ile gelişir. Bu anlamda model olarak sosyal ortamda öğrenmeyi inceleyen Bandura (1977), bu durumu “sosyal öğrenme” teorisi ile açıklamaktadır. Sosyal öğrenme kuramı; sosyal öğrenme ortamlarında bireyin çevresindekileri gözlemleyerek, taklit ederek, model olarak öğrendiğini ileri sürmektedir. Başkalarının davranışlarından etkilenen bireyin sağlıklı bir öğrenme ortamında olması öğrenmeyi olumlu yönde etkileyecektir.

Sosyal çevrenin bireyin davranışlarına olumlu ve olumsuz etkilerinin olabileceğini belirten Şahin ve Üstüner (2018) yapmış oldukları çalışmada bir çevre unsuru olarak sosyal medyanın etkileri üzerine odaklanmış, sosyal çevrenin bireyin hayatını nasıl etkilediğini belirlemeye çalışmışlardır. Damgalama da sosyal çevrenin bireyin özelliklerine ilişkin olarak geliştirmiş olduğu bir çeşit tanımlama biçimi olarak ifade edilebilir. Bu tanımlama biçimi genellikle olumsuz ve itibar zedeleyicidir. Pingani vd., (2016) genellikle bireyin itibarını düşürücü şekilde damgalama yapıldığını belirtmektedir. Çünkü damgalama bireyin olumsuz ve farklı yönlerine odaklanmaktadır.

Damgalamanın birey üzerinde önemli etkilerinin olduğu, özellikle okullarda öğrencilere karşı oluşturulan etiketlerin bireyin hayatını önemli ölçüde etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışma ile damgalama kavramının yapılan çalışmalar ışığında anlatılması ve yapılan çalışmalarla damgalamanın bireyi nasıl etkileyebileceğinin ortaya konması amaçlanmıştır.

Damgalamanın Tanımı

Sosyolojik bir kavram olarak ortaya çıkan damga kavramının tıp, psikoloji, örgütsel davranış, sağlık gibi birçok alanda kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Kelime kökü olarak incelendiğinde damgalamanın ilk olarak iz, yara, delik veya delik delmek gibi anlamlarda kullanıldığı görülür. Türk Dil Kurumu Sözlüğü (TDK, 2023) ise damgalamayı “Güneşte uzun süre ve korumasız olarak kalma sonucunda deride oluşan rahatsızlık” şeklinde tanımlamaktadır.

Anlam gelişmesine uğrayan damgalama kelimesinin sosyolojik bir terim olarak da kullanıldığı görülmektedir. Damgalamaya ilişkin olarak Hansen (2001), kişinin sosyal kimliğinin değersizleştirilerek küçümsendiği bir durum olarak ifade etmektedir. Benzer şekilde Webster (2008) sözlüğü, damgalamayı bir utanma veya rezil olma işareti olarak nitelendirerek, kişinin lekelenmiş veya kınanmış bir sosyal kimliğe sahip olması olarak tanımlar. Damgalama, bazı özellikler açısından diğerlerinden farklılaşan bireyin bu farklı yönlerinin diğerlerince aşağılanması, olumsuz eleştiri ve etiketlere maruz kalmasıdır. Bireyin değersiz bir özelliğe sahip olduğu durumlarda damgalamanın daha fazla gerçekleştiği söylenebilir (Major ve O’Brien, 2005). Bireyin olumsuz yönlerine odaklanan damgalamadan kaçınılması gerekir.

Yunanlıların ahlaki olarak kötü olarak nitelendirilen insanların bedenlerine bırakılan iz olarak kullanılan damgalama terimi, tıbbi olarak da geniş çaplı bulaşıcı hastalıkların olduğu dönemlerde salgın hastalık veya ruhsal hastalıklarda daha fazla damgalamanın kullanıldığı görülmüştür. Ruhsal rahatsızlıkları olan bireylerin gazaba uğradığı, cin çarptığı, kötü ruhların bu kişilerin içine girdiği, çevrelerine zarar veren kötü kişiler olarak damgalandıkları görülmektedir (Gençtan, 2012: 36). İnsanların tarihte hastalıkları kötülük veya herhangi bir günah ile özdeşleştirmeleri sıklıkla görülmektedir (Sontag, 2005: 110). Özdemir’in de (2010: 16) ifade ettiği gibi veba, AIDS, cüzam gibi hastalıkların kişinin kendi günahı nedeniyle ortaya çıktığı inancını taşıyan Yunanlılar, bu kişilerin günahlarından dolayı cezalandırıldıklarını düşünmüşlerdir. Günümüzde bile bu hastalık isimlerini aşağılama, birini olduğu durumdan daha aşağı gösterme, hakaret anlamı taşıyacak nitelikte kullanıldığını görmekteyiz. 18. ve 19 yüzyıllarda ise tüberkülozun yoksulluk ve zekâ geriliği ile ilişkilendirildiği görülür. Bu tür hastalıkların tedavileri bulunduğça damgalamanın ortadan

kalktığını da görmek mümkündür.

Damgalama, bireyin, topluluğun veya bir grubun marjinalleşmesine yol açan sosyal bir olgu olarak da tanımlanabilir. Damgalama toplumun diğer üyeleri tarafından yapılan önyargılar sonucunda ayrımcılığa ve itibar kaybına yol açar. Damgalamayı Ervin Goffman bireyi sıradan bir insan olmaktan kusurlu ve önemsiz bir birey haline getiren işaret veya nitelik, itibarı derinden sarsan bir özellik olarak tanımlamaktadır. Damgalama yoluyla genellikle bireye diğerlerinden farklı ve daha az arzu edilir bir özellik atanır. Böylece kişi itibarsız bir kişiye indirgenir. Damgalanan kişi marjinalleştirilerek izole edilir (Pingani vd., 2016). Benzer bir tanım yapan Özmen ve Erdem (2018: 185), damgalamanın psikolojik, sosyolojik, siyasi ve antropolojik olarak incelenmeden anlaşılmasının güç olduğuna işaret etmişlerdir. Çoğu çalışmada (Bağ ve Ekinci, 2005; İkışık, 2008) damgalama ve etiketleme kavramlarının birbirlerinin yerine kullanıldığı görülür.

Sosyal bir olgu olan damgalama veya etiketlemede neyin damgalanacağına ve neyin normal olduğuna karar veren toplumun kendisidir. Normalden sapma davranışlarını etiketleyen toplum, normal olanı da kendisi belirlemektedir. Bugün damgalama konusu olan bir davranış toplumsal gelişme ve sosyal değişim nedeniyle bir zaman sonra damgalama konusu olmaktan çıkabilir. Sosyal bağlamda kişiler arasındaki etkileşim sonucunda damgalanan bireyin aynı zamanda sosyal kimliğinde ve değerinde düşüklük oluşur (Hogg ve Vaughan, 2014: 377). Sosyal, siyasi ve ekonomik güce sahip olanların kimlik farklılıkları, kalıplar, değer yargıları, ayrıştırma veya onaylama, reddetme, dışlama ve ayrımcılık gibi konularda etkili oldukları görülmektedir (Link ve Phelan, 2001: 367). Damgalamanın evrensel boyutları olmakla birlikte içinde yaşanılan kültürün ve etnik yapıya dayandığı için yerel özellikler de taşır (Meşe, 2014). Bu nedenle içinde yaşanılan toplumun kültürü damgalamanı nasıl yapıldığı konusunda önemli etkiye sahiptir.

Damgalamanın bireyin hayatının her döneminde olduğunu söylemek mümkündür. Bireyin çalıştığı iş yerinde de damgalamanın yapıldığı görülür. Bireyin iş yerinde kaba davranışlara maruz kalması, duygusal istismar, dışlanma gibi kavramlar içerisinde yer almaktadır. Zorbalık, yıldırma, günah keçisi seçilme, ilan etme, taciz, iş yeri travması gibi kavramların damgalama kavramı ile ilişkili olduğu görülmektedir (Yaman, 2009: 21-24). Eğitim örgütlerinde de benzer durum söz konusu olabilmektedir. Okul devamsızlığı, okul terkleri, akademik başarısızlık, akran zorbalığı, disiplinsizlik gibi kavramlarında altından damgalama çıkmaktadır.

İnsan hayatında eğitim hem fiziksel hem de zihinsel sağlık için önemlidir. Meisel vd. (2022) yaptıkları çalışmalarda eğitim seviyesi yüksek bireylerin daha düşük oranlarda depresyona girdikleri ve eğitim düzeyi düşük bireylere oranla daha sağlıklı bir yaşam sürdürdüklerini ortaya koymuştur. Ancak birey gerek eğitim düzeyi yüksek gerekse de eğitim düzeyi düşük toplumlarda farklı şekillerde damgalanabilmektedir. Toplumun birey ve olaylara bakışı damgalamanın ne yönde olacağına belirleyici olabileceği gibi bireyin özellikleri ve toplum içindeki statüsü de damgalamanın niteliğinin belirleyicisidir. Damgalama bu açıdan bireyin farklı özelliklerinin ön plana çıkarıldığı bazen bir yargılamanın bazen de utandırmanın bir yolu olarak toplumun bireye karşı yaptırımına dönüşebilmektedir. Bu şekilde utandırıcı ve yargılayıcı bir ortamda yaşamak birey açısından yorucu ve cesaret kırıcı olabilmektedir. Doğal olarak birçok özelliğimizin, yeteneğimizin görmezden gelinerek, birey olarak tek bir kelimeye indirgenmiş olmak inciticidir.

Damgalamayı yapanlar genellikle bireyin çevresinde diğerleri olarak tanımlayabileceğimiz aile üyeleri, arkadaşlar ve bazen öğrencilerin kendi öğretmenleri olabilmektedir. Öğretmenlerin damgalama eğilimi geliştirdiklerini Damgalama Ölçeği ile araştıran Yaman ve Göngör (2014) damgalama eğiliminin öğretmenlerin eğitim durumları, cinsiyeti, dindarlık, görev yapılan kademe, kıdem ve medeni durum gibi değişkenlere göre farklılık gösterdiğini ortaya koymuşlardır. Öğretmenlerin damgalama, ayrımcılıkta bulunma gibi eğilimlerini azaltmak amacıyla terapi, odak

grup çalışması gibi geliştirici yönde eğitimlerin verilmesi gerektiği aynı çalışmada önerilmektedir. Damgalama sadece ayrımcılık veya önyargı temelli olmayabilmektedir. Bazen damgalama şekli bireyin herhangi bir hastalığına, yapılan bir teşhise, bir ortamda yaşanan bir olaya bağlı olarak ortaya çıkabilmekte ve çoğunlukla olumsuzluk içeren öğelerle genellikle incitici bir dille yapılabilmektedir.

Damgalamaya ilk maruz kalanlar genellikle o toplumdaki ruhsal hastalıklara sahip olan kişiler olduğu, diğer hastalıklardan farklı olarak ruhsal bozukluğu olanların tamamının damgalandığı söylenebilir (Bilge ve Çam, 2010; Kocabaşoğlu ve Aliustaoğlu, 2003; Taşkın, 2007). Toplum ruhsal rahatsızlığı olan bireylerin sahip oldukları tüm olumlu özellikleri kaldırarak “deli” damgasını vurur (Bilge ve Çam, 2010: 72). Psikolojik sorunlar, diğer bir ifadeyle ruhsal rahatsızlıklar olarak ifade edilen çoğu hastalığın damgalama nedeni olduğunu söyleyebiliriz. Bir hastanede bile nörolojik kliniği veya sinir ve ruhsal hastalıklar ile ilgili bekleme salonlarındakileri “deli” olarak nitelendirdikleri, psikolojik sorunların genellikle “delilik” olarak nitelendirildiği görülmektedir.

Sosyal yaşam içinde birçok nedenden ötürü insanların değersizlik hissettiren damgalara maruz kaldıkları görülür. Damgalamanın nedenlerinden birisi de olumsuz inanç ve önyargılardır. Damgalama önyargı ile hayat bulmaktadır. Başkalarına karşı taşıdığımız olumsuz düşünceler onları aşağı çekme isteği damgalamaya neden olabilmektedir. Diğer bir neden ise Psikojeniktir. Yani damgalamanın oluşmasında insanların diğerlerinin acısından, değersizleşmesinden mutluluk duydukları gerçeği yatmaktadır. Her ne kadar açıkça ifade edilmese de bir başkasının yaşamış olduğu olumsuz durum karşısında, o olumsuzluğu kendisi yaşamadığı için kendisini üstün konuma yerleştirerek bu durumdan haz alan birey diğerlerini alt konuma yerleştirmenin hazzını yaşar. Kendisi yaşamasa da o yaşanan durumun ne kadar acı veya utanç verici olduğunu bilir ve o durumu yaşayan kişinin kendisi değil de karşı taraf olması onun için rahatlatıcı bir etkiye sahiptir (Önder, 2009: 8). Ancak damgalamayı yaşayan kişi başarısızlık, çatışma, özgüven kaybı yaşar ve tehditle maruz kalır (Kocabaşoğlu ve Aliustaoğlu, 2003: 191).

Damgalama Kuramları

Damgalamanın daha iyi anlaşılabilmesi için, damgalamaya ilişkin kuramları bilmekte fayda vardır. Etiketleme kuramı, yükleme kuramları, sosyal kimlik kuramı ve sosyal temsil kuramları önemli damgalama kuramlarıdır.

Etiketleme Kuramı

Frank Tannenbaum yazmış olduğu “Kötülüğün Tiyatrosu” adlı makalesi ile etiketleme kuramının ortaya çıktığı söylenebilir (Özmen ve Erdem, 2018). Kamusal alanda herhangi bir suç işleyen kişiye bir işaretleme yapılır. Kamu otoritesi suç ve suçun gerektirdiği cezaya ilişkin karar vericidir. Suçlunun hapse, hastanın ise hastaneye gönderilmeleri topluma zarar verme ihtimalini ortadan kaldırmaktır. Bu şekilde normalden sapanların diğer insanlardan ayrıştırılması mümkün olacaktır (Dursun, 1997). Bu çerçevede Özmen ve Erdem (2018) normallerin damgalı olanları değersizleştirdiğini, sapkınların diğerlerinden ayrıştırıldığını ifade etmişlerdir.

Etiketleme topluma ve döneme göre farklılık gösterebilir. Bir toplumda bir dönem dışlanmaya neden olan bir durum zaman içerisinde etkisini kaybedebilir veya başka bir toplumda tamamen zıt bir anlama gelebilir. Becker tarafından ortaya atılan ve Sembolik Etkileşimcilik yaklaşımını temel alan etiketleme kuramına göre bir kişi veya grup için bir etiket tanımlandıktan sonra, bu etiket bir işaret haline gelir ve o kişinin daha önceki baba, arkadaş gibi tüm rol ve statülerin önüne geçer. Bu etiketleme ve reddedilme zaman içinde bireyin kendini algılama biçimine etki eder (Atilla Demir, 2021: 15). DeLamater (2003: 9) Sembolik Etkileşimciliğin ilk temsilcilerinden sayılabilecek Charles Horton Cooley’in benlik kavramına ilişkin tanımlamasında, toplum ve benliği bir aynanın

iki yüzü olarak ifade eder. Benliğin oluşumunda bireyi diğerleri ile etkileşimi önemlidir. Bireyin bu etkileşim sonucunda oluşturduğu algı bireyin benliğine dönüşebilmektedir.

Bu bakış açısı toplumsal etkileşim ve ilişkileri toplumdaki bireylerin sahip olduğu anlamların belirlendiğine işaret etmektedir. Bir bireyin davranışının veya kendisinin sapkın veya normal olarak tanımlanmasında toplumu oluşturan bireylerin sahip olduğu duruma ve bireye ilişkin anlamlar etkilidir. Özmen ve Erdem (2018: 189) normal veya sapma davranışlarının tamamen çevre ile ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir. Bireyi veya bireyin içinde bulunduğu durumu etiketleyen de toplumun kendisidir. Toplumda gündelik ilişkiler ve iletişim, semboller ve sahip olunan algılar yoluyla gerçekleşir. Sosyal alan içinde bilgi, kültür, tutum ve rollerden oluşan simgeleri diğer üyelerle olan etkileşim belirler. Sosyal normlardan sapmayı temel alan etiketleme kuramında sapkın davranışın da normal davranışın da belirleyicisi toplumun kendisidir.

Birey toplumdaki herhangi bir norma uygun davranmamışsa bu kişiye sapkın etiketi vurulmaktadır. Toplumun o kişiye karşı algısı ve bakış açısı vurulan etiketle beraber değişmektedir. Kişi de zaman içinde bu etiketi içselleştirerek kişiliğinin bir parçası haline getirebilir. Bu durum bazen toplumun kendi sapkınlarını yaratmasına yol açabilmektedir. Yanlışlıkla markette para ödemediği çıkan veya aldığı bir ürünün güvenlik işareti sökülmediği için kapıda alarmın ötmesi sonucu güvenlik görevlisi tarafından hırsız olarak nitelendirilip üzeri aranan kişiye çevredekilerin bakışı ve algısı değişecektir. Hırsız olmadığı halde bu şekilde etiketlenmiş birisinin zamanla bunu içselleştirip hırsızlığa başlaması, suçlu etiketini devam ettirmesi etiketlemenin önemli olumsuzluklarından birisi olarak görülmelidir. Atalay (2009: 14) hastanede şifa bulmaya gelen psikolojik sorunları olan birisinin bile anormal ve sapkın davranış gösteren biri olarak algılanacağını belirterek bu durumun kişiye karşı çevrenin bakışını değiştirdiğini ve damgalamanın daha fazla sapkın davranışın ortaya çıkmasına neden olduğunu belirtmiştir.

Etiketleme yüzünden birey sapkın grupların hedefi olabilir, her ne kadar bu etiketten kurtulmak istese de gerek etiketleme nedeniyle içinde bulunduğu grup, gerekse de girmek istediği yeni sosyal gruplar engeller çıkaracaklardır. Bazı durumlarda birey sapkın davranış sergilemese bile toplum onu etiketlemeye hazırdır. Örneğin hırsız bir babanın oğlunun da hırsız olacağı, boşanmış ailelerin çocuklarının problemlili olduğu, suçluların çocuklarının de her an suç işleyebileceği gibi. Etiketleme kuramının görüşleri ile sosyal psikolojide benlik kavramının oluşmasına ilişkin diğerlerinin rollerini vurgulayan görüşler benzerlik göstermektedirler. Bir bireye karşı kullanılan etiketler, diğerlerinin de o kişi karşısındaki davranışlarını etkileyerek, kişinin diğerleri ile etkileşimine temel oluşturmaktadır (Göksu ve Karakaya, 2009: 28).

Sosyal problemlerde suçlu ile sapma tanımı kimin yaptığına göre değişebilmektedir. Gücün önemli bir ölçüt olarak ortaya çıktığı bu durumlarda etiketleme kuramı suç ile güç ilişkisini analiz etmede önemli rol oynar. Güçlülerin yapmış olduğu tanımlamaya göre suçlular ortaya çıktığından, güçsüzlerin, zayıfların dezavantajlı duruma düşmeleri söz konusudur. Giddens'in (2000: 189) ifadesiyle sosyal statü olarak daha düşük durumda olan ve toplumsal kaynaklara sahip olma açısından yetersiz olanların etiketlemeye karşı koymaları mümkün değildir. Etiketleri genelde yasaları koyan, diğerleri üzerinde ahlak tanımlaması yapan kişileri oluştururlar. Zenginler fakirleri, erkekler kadınları, yaşlılar gençleri, başarılı olanlar başarısızları, çoğunluğa sahip olanlar azınlıkları damgalarlar.

Yükleme Kuramları

Yükleme kuramları kişilerin olayları ve davranışları açıklamak için kullandıkları bir süreçtir. Pingani vd. (2016) göre yükleme teorisi damgalamayı anlamak için kullanılabilecek önemli sos-

yal bilişsel bir modeldir. Heider, sosyal algı sürecini kullanarak insanların yaşadıkları olayları anlamlandırma, tahmin ve kontrol etme güdüsüyle bir bilim insanına benzer şekilde olayların arkasındaki niyeti, nedeni anlamaya çalıştıklarını belirtmiştir (Sümer, 2022). İnsan toplum içinde diğerleriyle birlikte yaşayan bir varlıktır. Yaşamın her aşamasında ev, okul, sokak, iş ve eğlence gibi alanlarda diğer insanlarla sürekli iletişim ve etkileşim halinde olmak durumundadır. İnsanların birbirleriyle olan etkileşimi sosyal psikolojinin çalışma alanına girmektedir. İnsanların gerek içsel gerekse de dışsal etkenlere bağlı olarak diğerlerinin davranışlarına anlam yüklemeleri yüklenme kuramı olarak ifade edilmektedir. Yüklenme kuramları kişiler arası ve gruplar arası olarak iki farklı boyutta ele alınır. Ancak Heider, Jones ve Davis, Kelly kuramları olarak literatürde farklı başlıklarda yüklenme kuramları görmek mümkündür.

Kişiler Arası Yüklenme

İnsanlar arasındaki etkileşim incelenirken davranışsal, bilişsel ve duygusal olmak üzere üç düzeyde etkileşimin ele alınması gerekmektedir. Davranışın sıklığı ve gücüyle kişiler arasındaki ilişkinin özellikleri önemlidir. Bilişsel düzeyde algılama, düşünme süreçleriyle birlikte bireyin beklenti ve tutumlarındaki özellikler incelenmelidir. Duygusal olarak ise kişiler arası ilişkilerde duygu ve heyecanın etkisi incelenmelidir (Cüceloğlu, 1997). İçsel ve dışsal etkenler bireyin algılarını yönlendiren faktörlerdir. Kişinin yetenekleri ve güdülleri içsel etkenler olarak kişiye bağlı özelliklerdir. Birinin yeterli yeteneğe sahip olmaması içsel etkenlerdeki yetersizliğe işaret eder. Dışsal yüklemeler ise kişinin kendine bağlı olmayan, dış etkenler yani çevresel faktörlerdir. Toplumsal baskı ile hareket etmek gibi durumlar buna örnek verilebilir (Özkalp ve Kirel, 2011: 596).

Kelly (1980) insanların fikir birliği, tutarlılık ve ayırıcı özellik olmak üzere 3 tür bilgiyi kullanarak içsel ve dışsal etkenlerle ilişkili yüklenme yaptıklarını ifade etmiştir. Fikir birliği yargılanan kişinin düşünce ve davranışlarının herkes tarafından uygulanması anlamına gelmektedir. Yargılanan kişinin her durumda benzer şekilde davranması ise yüksek tutarlılık olarak düşünülmelidir. Yargılanan kişinin farklı ortamlarda diğerlerinden farklı tarzda davranması ayırıcı özellik olarak ifade edilir. Çoğunluğun davranışı ile örtüşmek bireyin toplum içinde kabul görme oranını artırır. Ancak genel davranış örüntülerinden ayrılan özellikler kişinin bu özelliklerine farklı anlamlar yüklenmesine ve damgalamaya yol açabilir.

Gruplar Arası Yüklenme

İnsanlar kendi davranışlarını bir grubun üyesi olarak değerlendirir ve diğerlerinin davranışlarını kendi davranışlarına yakınlığına bağlı olarak iç veya dış grup üyesi olarak nitelendirir. Kendi fikirlerine yakın olanlar iç grup, uzak olanlar ise dış grup üyeleridir. İç ve dış grup üyelerinin davranışlarına anlam yüklemeye birey yanlılığı oluşabilmektedir. Hoşunuza gitmeyen gruba ait bireyin başarılı olması kayırma yapıldığı şeklinde yorumlanabilir. İnsanlar amaçlarını gerçekleştiremediklerinde iç ve dış gruplara bağlı bazı yüklemeler yapmaya yatkındırlar. Bir öğrenci başarısız olduğunda bunun temel nedenini öğretmenin soru tarzına yükleyebilir. Başarılı olduğunda ise bunu kendi yeteneğinin bir sonucu olarak yorumlaması yaygın gruplar arası yüklenme olarak görülür. Dış grubun başarısı görmezden gelinir. İç grubun olumsuz ve dış grubun olumlu davranışları dışsal etkenlere bağlanabilir (Hogg ve Vaughan, 2014: 114).

Sosyal bir varlık olarak insan çevresindeki olaylardan etkilenir. Sosyal çevreye karşı bir algı geliştirir. Bireyin sosyal algısı kişi veya gruplar arasındaki yüklemelere bağlı olarak olayların açıklanmasına ve kişinin kendini gerçekleştirmesine yarar. Sosyal algının oluşmasında bireyler kendi düşüncelerine yakın bulduklarını seçme eğilimi gösterirler. Kendileri ile ters düşen ve rahatsız eden düşünce ve görüşleri görmezden gelirler. Bir inancın o inancı doğrulayan maddi bir gerçeklik ortaya çıkarması kendini gerçekleştiren kehanet olarak tanımlanmaktadır. Bu birey veya grup

hakkındaki beklentilerin birey veya grubun davranışını etkilemesi durumu olarak da ifade edilebilir. Düşük başarı beklenen ve tembel olarak etiketlenen bir öğrencinin başarısız olması buna örnek verilebilir. Literatürde bu durum Golem Etkisi olarak bilinmektedir (Özkalp ve Kırel, 2011: 601). Bu nedenle damgalama bireyin davranışlarını etkiler. Öğrencilerin davranışlarında olumsuzluklara değil, olumlu yönlere vurgu yapılmasının gerekliliği de burada ortaya çıkmaktadır. Olumsuzluk algısı Golem Etkisi ile olumsuz davranışların pekişmesine, olumsuzluğa bireyin alışmasına ve bu olumsuzluk ile özdeşim kurmasına neden olabilir.

Sosyal Kimlik Kuramı

İnsanların kim olduğunu gösteren sosyal kimlik bireyin çevresine uyumunu kolaylaştırırken, kayırmayı özendiren bazı olumsuzlukları da beraberinde getirir (Robins ve Judge, 2013: 279). Belirsizliği azaltma durumunda insanların sosyal kimliğe öncelik verdikleri görülür. İnsanlar arasında değer ve özelliklerin benzer olması özdeşleşmeyi artıracaktır. Diğer gruplardan ayırt edilebilen bir kimliğe sahip olmak daha kolay fark edilmeyi sağlar. İnsanlar kendilerini yüksek statü gruplarıyla ilişkilendirirler ve belirsizliği azaltma noktasında kim oldukları ve nasıl uyum sağlayacaklarına bağlı olarak yol haritası oluştururlar.

Sosyal kimlik kuramı damgalama sürecini kimlik ile ilişkilendirmektedir. Kendilik ve sosyal algı sürecini açıklayan kuram insanların doğumdan itibaren olayları ve nesnelere biz ve onlar şeklinde sınıflandırdığını gruplandırma yaptığını anlatır. Birey kendine yakın bulunduğu grupları olumlu algılayarak diğer grupları olumsuz algılayabilir (Hogg ve Vaughan, 2014: 117). Bireyin sahip olduğu kimlik onun özel becerileri, ilgi ve görünümüdür. Sosyal kimlik ise bir ülkenin vatandaşı, bir üniversitenin öğrencisi, bir kurumun çalışanı gibi bir grubun üyesi olmaktır. Üyesi olduğunuz bazı gruplar olumlu bazı gruplar ise olumsuz olarak nitelendirilmeye neden olabilir (Özkalp ve Kırel, 2011: 594). Örneğin saygı duyulan bir meslek grubunda çalışmak o grubun üyesi olarak size de saygıyı beraberinde getirir. Başarılı bir futbol takımını desteklemek o takım başarılı olduğu sürece sizin de kendinizi başarılı ve güçlü hissetmenize neden olabilir. Birey kendi değerini bazı gruplara üye olarak artırdığını düşünür. Üyesi olduğu ve kendisini özdeşleştirdiği grubu diğer gruplardan üstün ve değerli görür.

Okullarda da bazı öğrenciler popülerdir. Bu gerek onların dış görünüşlerinden gerekse de derslerindeki başarılarından, sosyal sportif faaliyetlere bağlı olarak geliştirdikleri yüksek tanınırlıktan kaynaklanabilir. Başarılı ve tanınan, sevilen öğrencilerle arkadaşlık eden öğrenciye karşı diğerlerin algısı da olumlu olur. Birey kendisine model aldığı bireye benzemek isteyecektir. Bu nedenle doğru modeller oluşturmak ve başarılı modelleri daha fazla görünür hale getirmek akademik başarıya olumlu etki edebilir. Aynı durumu başarısız ve disiplin kurallarına uymayan gruplar ve öğrenciler için düşündüğümüzde, başarısız biri ile arkadaşlık edinen öğrencinin de başarısız olarak algılanma olasılığı yüksektir.

Öğrenciler de diğer toplum üyeleri gibi kendilerini ihtiyaç duydukları saygı ve özgüveni elde etmek için farklı gruplara üye olurlar. Bir gruba üye olmanın sağlamış olduğu sosyal kimlik o bireyin bazı kazanımlar elde etmesini sağlayabilir. Ayrıca bir gruba üye olmak diğer grupları dış gruplar olarak anlamlandırmayı beraberinde getirecektir. Üyesi olduğunuz sosyal gruplar dış grupları günah keçisi olarak seçmeyi ve rahatsızlık veren durumları o grupların hatasına bağlamaya neden olur. Ekonominin kötü olması, gelir getiren unsurların başka gruplar tarafından kötü yönetilmesine bağlanabilir. Bazen birey içinde bulunduğu grup tarafından da olumsuz yargıların hedefi olabilir. Retscher vd. (2003: 32) bu durumda olan bireyin utanma, güvensizlik ve değer kaybı gibi duygular yaşayacağını belirtmişlerdir.

Sosyal Temsil Kuramı

Damgalamayı anlamamıza yardımcı olan başka bir kuram da Moscovici tarafından ifade edilen sosyal temsil kuramıdır. Sosyal temsil çevremizdeki olayları anlamlandırırken, neden sonuç ilişkisi kurarken grup üyelerince paylaşılan ortak anlayıştır. Sosyal temsil olağan dışı durumlarda, yeni ve karmaşık olaylarda durumu anlayabilmek ve basitleştirmek için kullanılmaktadır. Hogg ve Vaughan'ın (2014) ifadesiyle "bilinmedik olanı bilindik ve açık hale getirir." Bireyin ait olduğu grubun düşüncelerini kabullenmesi, diğer gruplardaki bireylerin davranış ve tutumlarını kolay bir şekilde yargılaması sosyal temsil ile gerçekleşir. Gruplardan hareketle toplumda deneyimlenen olaylar neticesinde ortak düşünce alt yapısı oluşur (Özmen ve Erdem, 2018: 192).

Yüklemenin Sosyal Sonuçları

Yükleme kuramı temelde insanların çevrelerindeki dünyayı anlamaya çalıştıklarını, insanların olayların pasif gözlemcileri olmadıklarını ifade etmektedir. Bu nedenle bir davranış önemli görülüyorsa, o davranışın nedenleri açıklanmaya çalışılır. Gelecekte tekrar ortaya çıkma olasılığı ve sıklığı tahmin edilmeye çalışılır. Yükleme süreci karmaşık bir eylem gibi görünse de öncelikle iyi bir gözlem ile başlanır. Gözlem başkalarının anlatıları olabileceği gibi doğrudan kendimizin olayları gözlemlememiz şeklinde de olabilir. Yükleme sürecinde ikinci olarak gözlenen olayların amacının anlaşılması gelir. Gözlemlediğiniz bir olayın nedenini anlamaya çalışırsınız. Davranışın ne tür bir amaca yönelik olarak ortaya çıktığını anlamaya çalışırsınız. Belirli bir amaca yönelik olarak gerçekleşen bir olay refleks hareketlerinden veya kazara ortaya çıkan olaylardan farklıdır. Son olarak yükleme sürecinde bireyin taşıdığı özelliklere bağlı olarak yüklemenin yapılmasıdır (Pingandi vd., 2016). Yani gözlem, gözlenen olayın amacının anlaşılır hale getirilmesi ve yükleme şeklinde süreci özetlemek mümkündür.

Bir davranışı gözlemler ve niçin bu davranışın ortaya çıktığı sorusunu cevaplamaya çalışırız. Davranışa çevrede bulunan bir etkene göre veya bireysel özelliklere göre yükleme yaparız. Çevrede bulunan belirli etkenler ve belirli kişisel özelliklere göre seçim yaparız. Çevrenin yükleme sürecine etkisini belirlemek için aynı ortamda başta kişilerin benzer tepkiler verip vermediğine bakarız. Çoğunluk benzer davranışları gösteriyorsa, insanlar görüş birliğine sahipse, çevrenin gözlenen davranış üzerinde önemli etkisi olduğu sonucuna varmak mümkündür. Ancak aynı çevresel özelliklerin bulunduğu ortamda farklı davranışlar ortaya çıkıyor ve davranışın ortak olmayan etkileri gözleniyorsa, davranış hakkında kişisel özelliklere göre yükleme yapıldığı sonucuna varılabilir. Pingandi vd. (2016) özellikle ruhsal sağlık problemleri olan insanlar karşı yapılan ayrımcılığın bu kişilerin sosyal yaşamlarını ve sağlıklarını olumsuz etkileyeceğini belirtmişlerdir. Ayrımcılık bu insanların iş bulmada daha fazla zorlanmalarına neden olurken, yapmakta olan işleri devan ettirmemelerine, sosyal ilişkilerde azalmaya ve sağlıkla ilgili özellikle tedavinin devamına ilişkin gönülsüz veya düşük katılıma neden olabilmektedir.

Yüklemenin sosyal yaşama etkileri oldukça çoktur. İnsanları duruma göre değil de temel düzeyde tanımlamak daha kolaydır. Kurallara uymuyorsanız suçlusunuzdur. Eğer size ait olmayan bir şeyi almış iseniz yasalar sizi hırsız olarak etiketler. Burada önemli olan belirli bir özelliğin nerede nasıl tanımlanacağıdır. Kişisel yüklemeler aynı zamanda problemlerin ortaya konması ve çözümünde de önemlidir. Hırsızların hepsini toplayıp hapse atmak toplumu hırsızlardan kurtarır mı? Veya uyuşturucu bağımlılarını bir hastaneye toplayarak toplumdan izole etmeniz sorunu çözer mi? Sosyal sorunların çözümünde o probleme ait bir etiketleme yapma ve bireysel özellikleri düzeltmek yeterli değildir. Çünkü bireyi saran çevre koşulları aynı şekilde var olduğu sürece diğer insanların da benzer davranışlara yönelmesi olasıdır. Kısacası çevresel koşullar ile kişisel özellikler arasında bir etkileşimin olduğunu unutmamak gerekir (Özmen ve Erem, 2018).

Yüklemenin diğer önemli bir sonucu daha önce ifade edilen Golem Etkisidir. Birey üyesi olduğu grubun özellikleri ile özdeşleşeceği gibi davranışlarına yüklenen anlamlar dolayısı ile bu

davranışları gösterme sıklığı da artacaktır. Bir mahallede bir hırsızlık olayı olduğunda kolluk kuvvetlerinin aradıkları ilk kişiler o bölgede ikamet eden hırsızlardır. Çünkü bir kere hırsız olarak etiketlenen bir bireyin bu davranışı gösterme sıklığı artacaktır. Eğitim ortamlarında da olumsuz etiketler kullanmayı bırakıp olumlu davranışlara yoğunlaşmak gerekir. Çocukları yapmış oldukları yaramazlıklar nedeniyle olumsuz etiketlemek onların davranış terk etmelerine değil daha fazla olumsuz davranışı göstermelerine neden olabilmektedir.

Damgalama Türleri

Farklı durumlarla ilişkilendirerek damgalama sınıflandırılabilir. Örneğin kişilerin deri rengi, cinsiyeti, ırkı, sosyal statüsü, inanç, kıyafet, fizyolojik ve psikolojik özellikleri damgalamaya neden olabilmektedir (Acun Kapıkıran ve Kapıkıran, 2013). Ancak damgalamanın kişisel değil, toplumsal bağlamda değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Goffman'ın (1963, Akt. Özmen ve Erdem, 2018) yapmış olduğu “*görünebilirlik, kontrol edilebilirlik ve kalıtsallık*” sınıflandırmasına göre 3 damgalama türü bulunmaktadır.

Görünebilir olma duruma göre görünebilir ve gizlenebilir damga türünde, bireyin kalıp yargılardan ve ayrımcılıktan kaçamayacağı bazı özellikler vardır. Damgalamaya neden olan unsurların görünebilir olması, fiziksel bozukluklar, şişmanlık, cinsiyet, deri rengi gibi özelliklerdir. Gizlenebilir olan damgalar ise ideoloji, eşcinsellik, mezhep, bağımlılık ve bazı hastalıklardır (Goffman, 2014). Görünebilir damgalara sahip olanların bu damgaları saklaması mümkün değilken, gizlenebilir damgalara sahip olanlar sürekli tetikte olma, tedirginlik ve huzursuzluk gibi durumlarla birlikte gizlenebilir damgaları saklamaya çalıştıkları görülür (Hogg ve Vaughan, 2014: 377). Ayrıca Atalay (2009: 14) gizlenebilir damgalara sahip bireylerin zihinlerinin sürekli bununla meşgul olmasından dolayı insanlardan uzaklaştıklarını ve yalnızlaştıklarını belirtmiştir.

Kontrol edilebilme durumuna göre ise damgalar kişinin kendi kontrolünde olan ve olmayan damgalar olarak sınıflandırılabilir. Kişinin hangi partinin sempatisini olduğu, sigara, kilo gibi durumları kontrol edilebilirken, kontrol edilemez damgalar ırk, din gibi kişinin kendi iradesi dışında olan durumlardan dolayı yaşadığı damgalardır. Kontrol edilemez damgalardan dolayı kişilerin daha az eleştiri aldıkları, ancak kişinin kontrolünde olan durumlardan dolayı daha fazla eleştiriye maruz kaldıkları görülür (Hogg ve Vaughan, 2014: 377).

Kalıtsallığına göre, bireyin doğuştan gelen ve sonradan kazanılan durumlar olarak iki farklı türde damgalanması söz konusudur. Doğuştan gelen cinsiyet, etnik köken gibi özellikler iken sonradan edindiği damgalar eğitim durumu, meslek gibi konuları içermektedir. Goffman (Akt. Özmen ve Erdem, 2018) damgalamayı bedensel iğrenme, bireysel karakter zaafı ve etnolojik damga olarak üçe ayırmıştır. Bedensel tiksinti çeşitli fiziki bozukluklar nedeni ile ortaya çıkan korkunçluklardır. Ses ve konuşma bozuklukları bu gruba girebilir. Fiziksel bozukluk olarak kambur olma, kalça çıkıklığı örnek verilebilir. Kekemelik, ses bozuklukları gibi ruhsal olmayan bazı fiziksel rahatsızlıklar da bu grupta yer alabilir. Günümüze kadarki süreçte kanser, tüberküloz, verem, AIDS gibi hastalıkların en fazla damgalamada kullanıldıkları görülür. Bu tür hastalıkların damga konusu olması bireylerin morallerini düşürerek hastalığın olumsuz seyrine de neden olabilmektedir.

Bireysel karakter zaafı, kişinin iradesinin zayıf olması, baskılanması gereken tutku ve aşırı uç düşünce ve inançlara sahip olma, ruhsal hastalık, işsizlik, intihar girişiminde bulunma, radikal siyasi davranışlar, mahkûmiyet, alkol gibi bağımlılık durumları, eşcinsellik, pedofili ve ahlaksızlık olarak algılanan kişilik kusurlarıdır. Hastalıkların bazen o hastalığı taşıyan kişi için bir etiket haline geldiği görülür. Nörolojik rahatsızlıkları olan birçok psikiyatri hastasının deli veya akıl hastası damgasını taşıdıkları görülür. Taşkın (2007: 98) hiç kimsenin taşımaktan mutlu olmayacağı bu tür damgaların bireyin hastalığının seyrini olumsuz etkileyeceğini ifade etmiştir.

Başka bir damgalama türü olarak soy bağına bağlı olarak aktarılan etimolojik damgadır. Kabile- sel damga da diyebileceğimiz bu damgalama türü belirli ırk, ulus ve dine yönelik olarak yapılan olumsuz yüklemeleri içerir (Kuş Saillard, 2010: 15). Azınlık gruplara karşı kullanılan bir damga- lama türü olan bu damgalama örneğini Amerika'nın siyahilere uyguladığını görürüz. Günümüzde de sık sık gündem olan ve potansiyel suçlu olarak görülen siyah ırka mensup kişileri tenlerinin renklerinin aşağı bir özellik olarak vurgulandığı görülür.

Eğitim Ortamlarında ve Toplumda Damgalama

Yapılan bazı çalışmalar (Akın ve Uluğ, 2019; Önk ve Cemaloğlu, 2016; Güngör, 2013; Güvenir, vd. 2004; Yaman ve Güngör, 2013) eğitim kurumlarında öğretmen ve yöneticilerin damgalama eğilimi gösterdiklerini ortaya koymuştur. Önk ve Cemaloğlu (2016) öğretmenlerin damgalama eğilimlerinin önyargı ve psikolojik sağlık boyutlarında yüksek olduğunu belirlemiştir. Akın ve Uluğ (2019) öğretmenlerin damgalama düzeylerinin eğitim ve cinsiyet değişkenlerine göre farklı- lık gösterdiğini, duygusal dengesizlik düzeyi yüksek olan öğretmenlerin yüksek düzeyde damga- lama eğilimi gösterdiklerini belirlemiştir.

Günümüzde sosyal farklılıklar ve sınıfsal ayrışmalar artmakta ve damgalama her geçen gün daha büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Damgalamanın engellenmesi veya iyi yönetimi önemlidir. İnsanlar damgalama ile edindikleri kimlikleri ortadan kaldırmak için birçok yol dene- mektedirler. Farklı kültürel kalıpların değiştirilmesi damgalamanın engellenmesinde etkili ola- bilir. Dünya Psikiyatri Birliği 1960'lı yıllarda ruhsal hastalıklara sahip olan bireylerin damga- lanmasını önlemek için eğitim programları başlatmış, yine İngiltere, Avustralya gibi ülkelerde "Zihinleri Değiştirmek" sloganı kullanılarak damgalamaya karşı mücadele edilmeye çalışılmıştır (Katkat, 2008:4).

Eğitim kurumları ve diğer bütün kurumlarda damgalamaya karşı yöneticilerin önlem alması ve çözüm yolları geliştirmeleri gerekir. Damgalanan kişiler ister istemez bir savunma mekanizma- sı geliştirerek kendilerini korumaya almaya çalışırlar. Yadsıma, neden bulma, içselleştirme, öz- deşleştirme, yön değiştirme gibi savunma mekanizmaları sıklıkla damgalanan kişiler tarafından kullanılırlar (Gençtan, 2012: 67). Ayrıca Yaman ve Güngör (2013: 786) yaptıkları çalışmalarda damgalama bilincine sahip bireylerin stresle daha başarılı mücadele ettiklerini bulmuşlardır. Bu kişiler kendilerine veya içinde buldukları gruplara karşı yapılan ayrımcılığı daha kolay fark edebilmekteler ve damgalama veya ayrımcılığa neden olan benzer durumlardan kaçınılmaktadırlar.

Örgütlerde yöneticilerin geliştirecekleri örgüt kültürü damgalamanın engellenmesinde veya yö- netiminde etkili olabilmektedir. Örgütün değer ve normlarına yön verebilecek olan yöneticiler, eşit ve adil yönetim tarzları ile iletişim kanallarını açık tutarak, çalışanlarla olumlu ilişkiler geliştiren onları sorunların çözümünde düşüncelerini alarak önyargıların ötesinde, dedikodulardan uzak bir çalışma ortamının oluşmasına katkı sağlayabilirler (Yaman, 2009: 15).

Damgalama konusunu araştıranların da bazı öneriler geliştirdikleri görülmektedir. Yaman ve Gün- gör (2014) öğretmenlere yönelik odak grup çalışmaları, terapiler, eğitime ve geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılarak öğretmenlerin damgalama eğilimlerinin azaltılabileceğini belirtmektedirler. Damgalama ile baş edebilmek için damgalayıcı dilin kullanılmaması için öğrencilere eğitim veri- lebilir. Onların arkadaşları ile empati kurarak bu utandırıcı etiketleri kullanmaktan vazgeçmeleri sağlanabilir. Damgalanan bireyin içinde bulunduğu duruma ilişkin diğerlerini bilgilendirerek du- rumu anlamaları ve empati kurmaları konusunda öğretmenler öğrencilerine yardımcı olabilirler. Yaman (2012) eğitimin damgalama eğiliminde önemli bir faktör olduğunu belirlemiştir. Ailelerin eğitim düzeyleri damgalamanın boyutunu belirleyebilmektedir. Öyle ise toplumun genel eğitim düzeyinin artırılması damgalamaya ilişkin birçok sorunun çözümüne katkı sağlayabilir ve damga-

lama eğilimini azaltabilir.

Öğrenciler psikolojik rahatsızlığı olan bireylere karşı kalıplaşmış görüşlere sahiptirler. Öğrencilerin bu bakış açıları her ne kadar eğitim ortamının ve toplumun bir yansıması olarak analiz edilebilse de bu durumun değiştirilmesi ve damgalama yoluyla ayrımcılık ile mücadele edilebilir. Özellikle özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilerin diğer öğrenciler tarafından kör, sağır, deli gibi bazı etiketler kullanılarak damgalandıklarına sıklıkla rastlamak mümkündür. Bu konuya yönelik olarak özellikle bu tür özel eğitime ihtiyaç duyan ve kaynaştırma sınıflarında eğitim göreceğ öğrencilere ilişkin olumsuz etiketlerin kullanılmasının önüne geçecek önlemlerin alınması, öğretmen ve öğrencilerin bu etiketlerin bu kişiler üzerinde yaratabileceği olumsuzluklara ilişkin bilinçlendirilerek empati kurmalarının sağlanması gerekmektedir. Spagnolo (2009) çalışmasında öğrencilerin özel duruma sahip bireylere karşı önyargı ve tutumlarının ancak o özel durum, hastalık gibi durumlar hakkında bilgi sahibi olduklarında ve o bireylerle birlikte yaşadıklarında azaldığını ortaya koymuştur. Bu durumda damgalamanın azaltılması ve engellenmesi için eğitimin ve bilginin önemine işaret etmektedir. Şüphesiz eğitilmiş ve bilinçli bireyler diğerlerinin farklı yönlerini damgalamak için bir sebep olarak görmek yerine, empati kurarak bu farklılıkları normal görmeyi tercih edeceklerdir.

Shakirova (2022) yapmış olduğu çalışmada bireylerdeki damgalama eğiliminin demografik değişkenlere göre değişip değişmediğini incelemiştir. Çalışmanın önemli sonuçlarından birisi eğitim düzeyi arttıkça damgalama ve ayrımcılık eğiliminde görülen düşüştür. Ancak çalışmada önyargı eğiliminin eğitimle arttığı belirlenmiştir. Bu çalışma sonucundan da yola çıkarak toplumdaki genel eğitim düzeyinin artırılması damgalama ve ayrımcılığın engellenmesinde önemli rol oynayabilir diyebiliriz.

Sonuç ve Öneriler

Damgalamanın etkileri ve sonuçları kişiye ve topluma göre değişebilmektedir. Ayrıca damgalamaya maruz kalan kişinin yakın çevresi ve ailesi üzerinde de damgalamanın bazı sonuçları olabilmektedir. Türkçede yaygın olarak kullandığımız bir ifade vardır. “Bir kişiye kırk defa deli dersin, o kişi deli olur.” Bu ifadenin aynı zamanda Allport’un (1954) “Önyargının Doğası” adlı kitabında da desteklendiği görülür. Allport kitabında, kendisiyle ilgili olumsuz cümleleri sürekli işiten bir bireyin kişiliğinin zarar göreceğini, bireyin düşük bir benlik algısına sahip olacağını ifade eder. Damgalama gerek bireyin yaşamında gerekse de toplum hayatında önemli olumsuz sonuçlar doğurabilir. Literatürde yer alan çalışmalar damgalamaların sosyal izolasyona ve kişinin içinde bulunduğu ortamdan kurtulma arzusuna yol açabileceğini, utanma, içinde bulunduğu hastalık veya olumsuz duruma ilişkin mücadele etmekten vazgeçme, öz güvenini yitirme, çaresiz ve umutsuz, değersiz hissetme gibi olumsuz duyguların gelişmesine yol açabileceğini göstermektedir.

Diğerlerini gruplara ve sınıflara ayırmada onların sahip olduğu sıfatların kullanılması toplumsal bir neden olarak karşımıza çıkar. Oluşturduğumuz her sınıflama veya kategori için bir insan imajı oluşur. O kategorideki her insana aynı özellikleri yükleriz. Sınıflandırmalar bir taraftan genellemelere ve çarpıtmalara diğer yandan da önyargılara neden olabilmektedir. Damgalamanın nedenlerinin anlaşılması için insanların deneyimlerinin anlaşılması önemlidir. Sosyal çevrenin, ailenin, statü ve kimliklerin damgalamaya etkilerinin olduğu unutulmamalıdır.

Bireyin diğerleri ile iletişiminin önünde bir engel olarak düşünebileceğimiz damgalama, yaşamın her alanında istenmedik sonuçlar doğurabilecek bir deneyimdir. Eğitim kurumlarında özellikle öğretmenlerin öğrencileri damgalama eğilimleri söz konusu olduğunda, son derece tehlikeli sonuçlar ortaya çıkabilir. Yeni nesillerin sağlıklı bir şekilde yetiştirilmelerinde ve benliklerinin ge-

lişiminde öğretmenlerin rolleri azımsanamayacak kadar fazladır. Vaktinin çoğunluğunu okulda geçirmek durumunda kalan öğrenciler gerek akranlarını gerekse de öğretmenlerini bir ayna olarak değerlendirmekte, birey olma yolunda yapılan yorumları, benzetmeleri ve damgalama olarak nitelendirebileceğimiz her şeyi kendi benliğine adeta bir etiket olarak alabilmektedir. Öğretmenler öğrencilerin hayatında kilit role sahiptirler. Öğretmen kaynaklı damgalama öğrencilerin yaşamlarında ve benlik algılarında zararlı sonuçlar doğurabilir.

Özel eğitime muhtaç bireylere yönelik yapılan damgalamalar, öğrencilerin okul ile ilgili olumlu düşüncelerin, akademik özgüven ve faaliyetlere katılma isteğinin yok olmasına neden olmaktadır. Öğrenciler okula aidiyet hislerinin ve motivasyonlarının artmasında öğretmen ve veli desteğine ihtiyaç duyarlar. Kız öğrenciler damgalamadan erkek öğrencilere göre daha az etkilenirler (Kiz-zie, 2009). Özellikle özel eğitimde, kaynaştırma sınıfı uygulamaları yoluyla özel eğitime ihtiyaç duyan çocukların topluma kazandırılması yönünde eğitimin yaygın olarak kullanıldığı durumlarda damgalamaya ilişkin olarak normal öğrencilerin empati yeteneklerini geliştirici eğitim almaları, özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilere karşı daha olumlu yaklaşımlarını ve damgalama eğilimlerini düşürmeye yardımcı olabilir. Yaman (2012) çalışmasında otizm gibi özel eğitime ihtiyaç duyan çocukların özellikle ayrı sınıflarda eğitim almaları gerektiği yönünde öğretmen görüşlerine yer verdiği çalışmasında, ailenin eğitim düzeyi düştükçe damgalama eğiliminin arttığını ifade etmiştir.

Damgalanmaya maruz kalan bireyin benlik algısı zaman içinde normalden sapmışa doğru değişebilir. Yeni bir damga edinen birey bunu içselleştirdiğinde kişiliği ciddi yaralar alacaktır. Önyargı ile yaklaşan çevresel aktörlerin geri bildirimleri bireyin damgalanması ile sonuçlanırken, bireyin de kendisi için somut bir kanıt olmadan yapmış olduğu olumsuz değerlendirme ve önyargılar, toplumun kendisini değersizleştirdiği veya dışladığı duygusunu yaşamasına neden olabilmektedir.

Bütün bu olumsuz sonuçları açısından damgalama çok çeşitli alanların çalışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyleri olumsuzluklar üzerinden damgalamanın bireyin benliğinde açtığı derin ve onarılması güç travmalar bazen üzücü olayların gelişmesine de zemin hazırlamaktadır. Bireyin kendisine yönelik güven ve benlik algısı çevrenin bireye yönelik tanımlamaları üzerinden gelişebilmektedir. Birey başkalarının algılarının yükünü hayatı boyunca taşımak zorunda bırakılabilmektedir. Bu nedenle eğitim ortamlarında damgalama konusu hem birey hem de toplum açısından önemlidir. Damgalamaya karşı okullarda bilinçlendirme ve önleme çalışmalarının yapılması, topluma olumlu örnek oluşturacak nesillerin damgalama karşıtı program ve seminerlerle bilinçlendirilerek bilgi ve davranış boyutunda damgalamaya söz konusu olabilecek eylemlerin sonuçları konusunda bilgilendirilmeleri damgalamayı engellemeye yardımcı olabilir.

Kaynakça

- Agena, J. Boeckter, G. & Churchill, H. (2021). The effects of stigma on students with learning disabilities and inclusive classroom practices. *The Community Psychologist*, 54(3), <https://www.communitypsychology.com/effects-of-stigma-on-students-with-learning-disabilities/> 09.09.2023.
- Akın Bayramlık, H., & Uluğ, F. (2019). Öğretmenlerin Kişilik Özellikleri ile Damgalama Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 4-17.
- Allport, G. W. (1954). *The Nature of prejudice*. New York: Addison-Wesley.
- Atalay, H., (2009). Psikiyatride Stigma. *Psikeart*, 2, 10-19.
- Atila Demir, S. (2021). Etiketleme Teorisi Çerçevesinde Sosyal Dışlanma ve Salgın Hastalıklar: Kovid-19 Süreci ve Damgalama, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 13-25.
- Bağ, B. & Ekinci, M., (2005). Sağlık Personelinin Ruhsal Sorunları Olan Bireylere Yönelik Tutumlarının Araştırılması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(11): 107-127.
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Bilge, A. & Çam, O., (2010). Ruhsal Hastalığa Yönelik Damgalama ile Mücadele. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 9(1): 71-78.
- Can, G. (2012). *Madde Bağımlılığı Tanısı Alan Bireylerin Sosyal İşlevsellik ve İçselleştirilmiş Damgalanma Düzeyleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Cüceloğlu. D. (1997). *İnsan ve Davranışı Psikolojisinin Temel Kavramları* (7. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dean, J. (2022). Fighting stigma with education. National Alliance on Mental Illness. <https://www.nami.org/Blogs/NAMI-Blog/April-2022/Fighting-Stigma-with-Education> 06.07.2023.
- DeLamater, J. D. (2003). *Handbook of social psychology*. NY: Springer.
- Dursun, H., (1997). Damgalama Teorisi ve Suç. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 3(4): 309-322.
- Ersoy, M. A. & Varan, A. (2007). “Ruhsal Hastalıklarda İçselleştirilmiş Damgalanma Ölçeği Türkçe Formu’nun Güvenilirlik ve Geçerlik Çalışması”. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 18 (2): 163-171.
- Geçtan, E., (2012). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*, 20. Baskı, İstanbul: Metis Yayınevi.
- Giddens, A., (2000), *Sociology (Sosyoloji)*, (Yay. Haz: H. Özel ve C. Güzel), Ankara: Ayraç Kitabevi.
- Goffman E. (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York: Simon and Schuster.
- Göksu, T. & Karakaya, M. (2009). Polisin sapma davranışlarının etiketleme kuramı açısından değerlendirilmesi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 11(4), 27-43.
- Güngör, H. (2013). *Okul yönetici ve öğretmenlerinin damgalama eğilimleri ile örgüt kültürü arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Türkiye.
- Güvenir, T., Miral, S., ve Gökengin, D. (2004). Bir stigmatizasyon (damgalama) ve istismar olgusunda okul konsültasyonu kapsamında multidisipliner krize müdahale yaklaşımı. *DEÜ Tıp Fa-*

kültesi Dergisi, 18 (3), 251–255.

Hansen, J. J. (2001). Coping mechanisms of the stigmatized: Methods of protecting self worth. Discovery—The *UCSB Journal of Undergraduate Research*. <http://www.heartintl.org/Comp/CopingMechanisms.htm> 05.09.2023

Hogg, M.A.& Vaughan, G.M. (2014). *Sosyal Psikoloji*, (Çev.İ. Y.-A. Gelmez) Ankara: Ütopya Yayıncılık.

Katkak, B., (2008). *Psikozlu Hasta Yakınlarında Stigmatizasyon* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İkişık H., (2008). *Tıp Fakültesi Öğrencelerinde Şizofrenlere Yönelik Damgalamanın Değerlendirilmesi. Niteliksel Bir Çalışma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı ABD.

Kizzie, K. T. (2009). *It's Just a Disability or Is It? Stigma, Psychological Needs, and Educational Outcomes in African American Adolescents with Learning-Related Disabilities* (Unpublished Doctoral Dissertation), University of Michigan, Ann Arbor

Kocabaşoğlu N. & Aliustaoğlu S. (2003). Bir Kavram Olarak Stigmatizasyon. *Yeni Symposium*, 41(4): 190-192.

Korkmaz, C.& Şahin, M. (2019). Liselere kayıt sistemine yönelik öğretmen görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(4), 9-20.

Kuş Saillard, E. (2010). Ruhsal Hastalara Yönelik Damgalamaya İlişkin Psikiyatrist Görüşleri ve Öneriler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 21(1): 14-24.

Major, B. & O'Brien, L. T. (2005). The Social Psychology of Stigma". *Annual Review of Psychology*, 56: 393–421.

Meisel, M.K., Haikalis, M., Colby, S.M. & Barnett, N. P. (2022). Education-based stigma and discrimination among young adults not in 4-year college. *BMC Psychol* 10(26), 1-7. <https://doi.org/10.1186/s40359-022-00737-4>

Önder, M., (2009). Psikeart'tan. *Psikeart*, 2: 8.

Önk, M., & Cemaloğlu, N. (2016). Relationship between stigma levels of teachers and teacher's organizational justice perceptions<p>Öğretmenlerin damgalama düzeyleri ile örgütsel adalet algıları arasındaki ilişki. *Journal of Human Sciences*, 13(1), 1574–1588

Özdemir, H., (2010). *Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918*, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özkalp, E. & Kirel, Ç, (2011). Örgütsel Davranış (5. Baskı) Bursa: Ekin Basım Yayın.

Özmen, S. & Erdem, R. (2018). Damgalamanın kavramsal çerçevesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 185-208.

Phelan, J. C., (2002). Genetic Bases of Mental Illness-A Cure For Stigma? *Trends in Neuro Sciences*, 25(8), 430-431.

Pingani1, L., Catellani1, S , Del Vecchio, V., Sampogna, G., Ellefson, S.E., Rigatelli, M, Fiorillo, A, Evans-Lacko, S. & Corrigan, P. W. (2016). Stigma in the context of schools: analysis of the phenomenon of stigma in a population of university students. *BMC Psychiatry*, 16(29), 1-7. DOI 10.1186/s12888-016-0734-8

Robbins, S.P. & Judge, T.A., (2013). Örgütsel Davranış, (Çev. Ed. İ. Erdem). Ankara: Nobel

Akademik Yayıncılık.

Shakirova, K. (2022). *Bireylerdeki damgalama eğiliminin demografik değişkenlere göre incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Konya.

Sontag, S., (2005), *Metafor Olarak Hastalık- AIDS ve Metaforları* (Çev. O. Akınhay), 1.Basım 1-199), İstanbul: Agora Kitaplığı.

Spagnolo, A. B. (2009). *Examining The Effect of Anti-Stigma Messages on The Attitudes of Early Adolescents*. Unpublished Doctoral Dissertation, New Jersey University of Medicine and Dentistry, New Jersey

Sümer, N. (2022). Yükleme kuramı. Tübitak Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/yukleme_kurami 07.09.2023

Şahin, M. & Üstüner, M. (2018). Sosyal medyaya ilişkin okul yöneticilerinin görüşleri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 19(1), 335-355.

Taşkın, E.O., (2007). *Ruhsal Hastalıklarda Damgalama ve Ayrımcılık, İçinde: Stigma Ruhsal Hastalıklara Yönelik Tutumlar ve Damgalama*, Ed: E.Oryal Taşkın, 1. Baskı, İzmir: Meta Basım ve Matbaacılık, 17-30.

TDK (2023). Damgalama. <https://sozluk.gov.tr/>

Webster, M. (2008). *Merriam-Webster's advanced learner's english dictionary*. Springfield: Merriam-Webster Inc.

Yaman, E., (2009). *Yönetim Psikolojisi Açısından İşyerinde Psikoşiddet – Mobbing*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yaman, E. (2012, June). *Mentally handicapped children of parents with children of the acceptance level*. Proceeding that presented in 15th International Conference Educational Reform in the 21st Century in Balkan Countries, Romania.

Yaman, E. ve Güngör, H. (2014). Damgalama eğilimine ilişkin öğretmen görüşleri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(18), 823-850.